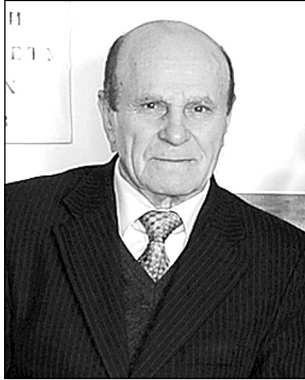

УДК 37.012.7

Побут та традиції в системі формування естетичної культури майбутніх учителів

Сергій МЕЛЬНИЧУК,

доктор педагогічних наук, почесний професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти, заслужений працівник освіти України, лауреат обласної премії Василя Сухомлинського

Відомі крилаті вирази: «Краса врятує світ», «У людини все повинно бути прекрасне: і одяг, і душа, і думки», «Естетика – це етика майбутнього», «Країна, яка досягне високого рівня естетичної культури народу, – буде передовою і в економіці» – орієнтують систему освіти країни на формування у суспільстві високого рівня естетичної культури, естетичних смаків та ідеалів, починаючи з сім'ї, дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Провідна роль у вирішенні цього важливого завдання належить школі, вчителю. Тому питання підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах до здійснення естетичного виховання учнів у системі формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості є досить актуальним.

Систему естетичного виховання майбутніх учителів орієнтовано на формування високого рівня естетичної культури та підготовки їх до естетичного виховання учнів на основі естетичного потенціалу всіх навчальних предметів та позааудиторної діяльності, зокрема використання побуту, традицій, поведінки.

З'ясовано, що прогресивна педагогічна громадськість протягом усіх років функціонування педагогічних навчальних закладів розглядала проблему піднесення загальної естетичної культури засобами побуту, традицій та формування поведінки майбутніх учителів як важливу складову підготовки вчителя до навчально-виховної роботи й, зокрема, естетичного виховання.

На з'їзді директорів учительських інститутів і семінарії Київського навчального округу в 1910 р. прийнято спеціальну Постанову, в якій вказано, що для правильної постановки естетичного виховання майбутніх учителів та їх естетичної підготовки суттєве значення має вся навколишня обстановка вихованців, внутрішнє і зовнішнє оздоблення приміщень, краса коридорів і кімнат квітами, картинами тощо [1]. У Постанові зазначено, що вдосконалення системи естетичного виховання необхідне також і для піднесення художньо-естетичного оформлення промислових товарів країни, низький рівень яких на той час не давав можливості конкурувати на світовому ринку.

У концептуальному для свого часу документі – Декларації про єдину трудову школу (1918 р.) – сформульовано завдання школи, які й визначали мету, зміст, форми і методи естетичного виховання

та естетичної підготовки майбутніх учителів. «Під естетичною освітою, – зазначено в Декларації, – слід розуміти не викладання якого-небудь спрощеного дитячого мистецтва, а систематичний розвиток органів чуття і творчих здібностей, що розширяє можливість насолоджуватися красою і створювати її. Трудова і наукова освіта, що позбавлена цього елемента, була б бездушна, бо радість життя у милуванні й творчості є кінцевою метою праці й науки».

У «Положенні про кабінет естетичного виховання у педагогічному інституті» (Наказ Міністерства освіти України №84 від 17.04.67 р.) йшлося про те, що діяльність кабінету пов'язана із забезпеченням оформлення інтер'єру приміщень інституту відповідно до сучасних естетичних вимог, а також студентським побутом, традиціями, поведінкою тощо.

У педагогічній літературі з проблем естетики особливого значення завжди надають естетичному вихованню засобами мистецтва, рідше – засобами природи, праці і, на жаль, досить мало уваги приділяють ролі побуту, традиціям, які в реальному повсякденному житті мають неабияке значення, адже їхній вплив на студента відбувається щоденно, постійно і непомітно для самої особистості.

Поняття «побут» у словниках визначають по-різному: «Побут – це загальний уклад життя, сукупність звичаїв і вподобань, що притаманні якому-небудь народу, певній соціальній групі». У філософській енциклопедії вказано: «Побут – термін суспільних наук, що відображає невиробничу сферу людського буття, безпосередньо пов'язану із задоволенням матеріальних і духовних потреб – потреб у їжі, одязі, житті і комунальному обслуговуванні, лікуванні

і підтриманні – здоров'я, відпочинку, розваг тощо» [2]. Отже, як бачимо, поняття «побут» охоплює повсякденне життя людей, що виходить за межі їх виробничої і суспільно громадської діяльності. У зв'язку з тим, що значна частина життя майбутнього вчителя пов'язана зі сферою побуту, зрозумілим є його значний вплив на естетичні смаки, почуття, настрої, емоції. Побут, як і всі форми та продукти людської діяльності, має естетичний потенціал і найрізноманітніші естетичні вияви. У філософській та психолого-педагогічній літературі розглядають з естетичного погляду три головні компоненти побуту: 1) предметна обстановка, що оточує людину в її повсякденному житті; 2) оформлення людини самої себе; 3) саме спілкування, що виявляється у побутовій поведінці людини. Кожний із цих компонентів має певний естетичний потенціал, що виражає рівень естетичної культури особистості або ж своїм впливом на естетичну свідомість особистості формує цю культуру.

Перший компонент. Щоденне життя студента, як і кожної людини, оточують численні речі (предметна обстановка). Вона оточує людину нібито концентричними колами: 1) одяг – найближча до людини річ; 2) різноманітні побутові предмети (посуд, радіоприймач, телевізор, шашки, шахи, інструменти, письмове приладдя тощо); 3) речі солідніші, стаціонарні – всі види меблів і четверте предметне «коло» – внутрішній і зовнішній інтер'єр приміщень, навчальних корпусів, гуртожитків, лабораторій, а також подвір'я, майданів, скверів, вулиць. Кожного з нас також оточують будівлі, вулиці, транспорт, різні споруди, засоби руху. Усе це предметне оточення володіє значним естетичним потенціалом.

Видатний український педагог А. С. Макаренко з цього приводу писав, що у справі виховання «естетика костюма, кімнати, сходинок, верстата має ніяк не менше значення, ніж естетика поведінки». А. С. Макаренко прагнув прикрашати свій колектив і зовні. Навіть в умовах комуни гектар землі відводив на вирощування квітів, вони прикрашали спальні, їдальні, класи, кабінети, сходинки. Він вимагав від педагогічного й учнівського колективів дотримуватися чистоти кімнат, взуття, одягу, зачіски. А. С. Макаренко не допускав на урок неохайно одягненого колегу, тому вчителі виробили звичку приходити на роботу в найкращому костюмі, і сам Антон Семенович одягав свій найкращий костюм. «Так що всі наші педагоги, інженер і архітектор ходили франтами», – писав А. С. Макаренко [4]. Сформульовані вимоги до естетики побуту широко використовували у формуванні естетичної культури майбутніх учителів, ці вимоги він часто називав «дрібницями» побуту, але всі вони, на його думку, можуть виконуватися гарно, здорово і в зв'язку із загальним розвитком колективу.

Щоб виховати в особистості культуру споживання їжі, акуратність, А.С. Макаренко рекомендував накривати стіл чистою білою скатертиною. Було б гарно, якби в усіх студентських їдальнях столи було

накрито білими скатертинами. Педагог прагнув виробити стійкі звички у дотриманні естетики побуту, краси одягу, охайності: «Діти повинні так гарно, так барвисто одягатися, щоб вони викликали подив»; наголошував на тому, що «Мої комунари були франтами, і я вимагав не лише охайності, а й витонченості, щоб вони могли гарно ходити, стояти, говорити. Завдяки постійним естетичним вимогам до побуту у колонії відпала необхідність у раніше написаних табличках: «Дотримуйтеся чистоти», «Не плюйте на підлогу» тощо.

Заслугує на увагу діяльність Павлівської школи щодо організації естетичного середовища в класних кімнатах, коридорах, подвір'ї, в саду тощо. Краса і привабливість усієї шкільної садиби викликає почуття радості, задоволення, бажання створювати і підтримувати цю красу. В. О. Сухомлинський стверджував, що важливу мету всієї системи виховання він вбачав у тому, щоб навчити людину жити у світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій.

Гарна предметна обстановка побуту має здатність налаштовувати душі студентів на емоційний лад, сприяє піднесенню настрою, викликає бажання підтримувати і створювати красу. Кожний із нас поводить адекватно красі речей, що оточують нас на станціях метро, в театрах, вокзалах, парках, концертних залах і храмах тощо.

Отже, складова частина першого компонента – предметна обстановка (одяг, побутові предмети, меблі, інтер'єр та ін.), володіючи належним естетичним потенціалом, сприяє розвитку естетичних почуттів, прагненню цінувати і створювати прекрасне і виконує важливу роль у системі формування естетичної культури особистості.

Другий компонент естетики побуту – оформлення майбутнім учителем самого себе. Одяг для людини має не лише утилітарне, а й естетичне значення, він образно репрезентує людину, її естетичні смаки, самооцінку, а іноді й професію. Краса, витонченість, елегантність одягу викликає почуття естетичного задоволення і в особистості, і в тих, з ким вона спілкується.

Аби мати естетичний вигляд, крім одягу, студенти використовують різноманітні прикраси – намисто, обручки, сережки тощо. Естетичне значення прикрас полягає в тому, що вони підвищують загальний естетичний вплив зовнішності людини, доповнюючи і підсилюючи те естетичне враження, яке викликає її одяг. Але тут важливо, щоб у майбутніх учителів протягом навчання в університеті було сформовано доцільність і почуття міри. Майбутніх учителів варто підготувати до розуміння того, що особистість піддає себе естетичному оформленню (одяг, прикраси, парфуми) часто для того, щоб зменшити чи усунути деякі свої вади, або підсилити естетичні переваги, або ж набути таких, яких їх позбавила природа.

Третій компонент естетики побуту – спілкування, що реалізується у побутовій поведінці

людини. Воно є необхідним аспектом побуту, люди на спілкується з іншими – на роботі, вулиці, в театрі, гостях, учитель постійно спілкується з колегами, учнями, батьками. Суттєвим елементом цього спілкування є естетичний потенціал. Студентам завжди приємно спілкуватися з викладачами, які у будь-якій ситуації поводяться зважено, ввічливо, культурно, і досить недоброзичливо відгукуються про викладачів, які грубо порушують культуру спілкування. Прагнення зробити процес спілкування приємним, радісним, що утворює гідність учасників спілкування, і сприяло у ході історичного розвитку людства естетичній організованості спілкування людей у побуті.

Естетична культура спілкування, як відомо, розкривається у дотриманні правил поведінки – етикету. Деякі філософи рекомендують вживати «естетикет», бо етичним він є за своїм значенням, а за реальною природою – естетичним. Майбутній учитель повинен знати правила етикету, легко і вільно використовувати їх у своєму щоденному житті, володіти методикою формування норм і правил поведінки в учнів різних вікових груп, бути щодо цього прикладом для школярів, батьків, населення.

Поняття «побут» охоплює також організацію всього життя, певний його режим, ритм, а краса, як найвища цінність, повинна пронизувати всю діяльність майбутніх учителів.

Завдання вищих педагогічних навчальних закладів – постійно і цілеспрямовано наповнювати студентський побут красою, бо саме від учителів, школи залежить формування естетичної свідомості зростаючого покоління. Наголосимо, що всі ці головні компоненти естетичного вияву побуту тісно між собою пов'язані і взаємозалежні.

Дослідження дало змогу встановити такі основні джерела формування естетичної культури майбутніх учителів засобами побуту та поведінки.

Перше джерело – курс естетики у педагогічному університеті.

Знання курсу естетики щодо формування естетичної культури засобами побуту та поведінки є теоретичною основою для проведення інших видів навчально-виховної роботи з цієї проблеми.

Друге джерело – курс основи педагогічної майстерності.

Третє джерело – курсові, дипломні, магістерські роботи та реферати з проблем естетики побуту традицій та поведінки.

Четверте джерело – самоосвіта у галузі естетичної культури засобами побуту та традицій під час вивчення курсів естетики, педагогіки, психології, фахових методик, факультативних курсів та інших навчальних предметів.

П'яте джерело – позанавчальна виховна діяльність із проблем побуту та поведінки: цикли лекцій, диспути, конференції, виступи перед студентами перукарів, модельєрів, архітекторів, демонстрація моди, залучення студентів до оформлення гуртожитків, навчальних корпусів, робота секцій

художників-оформлювачів шкільних приміщень тощо.

Досліджено, що діяльність педагогічних університетів із формування естетичної культури засобами побуту в деяких ВНЗ ґрунтується на використанні традицій і звичаїв українського народу. Естетична побутова діяльність сягає у далеке минуле нашого народу, що підтверджують не лише дослідження українських науковців, а й зарубіжних, які свого часу відвідували або тимчасово проживали в Україні. Зокрема, про це йдеться в праці В. Січинського «Чужинці про Україну» (Львів: Світ, 1991), що є досить корисною для естетичного та патріотичного виховання засобами традицій і побуту українського народу. Розглянемо деякі приклади з цієї книги.

Професор мінералогії Кембриджського університету Едвард Даніель Кларк у своїй книжці «Подорож до Росії, Криму й Туреччини» (Лондон, 1812) писав, що українці дуже шляхетна нація, що «Хати в Україні чисті і білі, як в Уельсі, – мандрівникові здається, що він перенісся до Голландії або Норвегії...». За столом українського селянина більша чистота, аніж за столом у московського князя [4]. П. Шаліков зазначає: «Побачивши Малоросію, очі мої не могли налюбуватися побіленими хатами, чепурним одягом мешканців, ласкавим, милим поглядом прегарних тутешніх жінок». Описуючи побут і зовнішній вигляд представників українського народу, П. Сумароков наголошував, що взаємна любов у сім'ї створює в їх домашньому господарстві кращу гармонію і порядок, ніж влада і послух у росіян, що дівчата гарні, проворні, привабливі, стрункі, що «Усі села і хутори розташовані у чудових місцевостях. Кожна хата чиста і біла, в оточенні квітучих садів» (Путешествие в полуденную Россию, в письмах, М., 1808).

Видатний учений і мандрівник, основоположник антропогеографії Й. Г. Коль, проїхавши всю Україну від Харкова до Одеси, від Одеси до Перемишля (1841), звертає увагу на побут та житлові умови. Він зазначає, що українці живуть у чисто утримуваних хатах, що наче всміхаються до тебе, вони не вдоволяються тим, що кожного тижня їх миють, як це роблять голландці, але ще й щодва тижні їх білять. Тому їх хати виглядають білі, неначе «свіжовироблене полотно». Учений був дуже вражений зовнішнім і внутрішнім улаштуванням хат, навколо яких багато квітів та дерев [там само].

Характеризуючи побут українців (1844), професор із коледжу Кароліно вказує, що ніде не бачив таких чистенько утримуваних хат, як у козаків. «Стіни з дерев'яних брусів у всіх українських помешканнях обліплені зовні і всередині глиною і чисто побілені. На цих білих глиняних стінах не терплять жодного найменшого сліду бруду». Щодо естетики одягу автор наголошує, що в крої та шитті українці зближаються із західними слов'янами, що українець завжди тримає себе у чистоті, а одяг його скромний та невибагливий і в серці його живе ніжне, поетичне почуття [там само].

Іноземці милувалися не лише естетичним виглядом українських сіл, а й висловлювали велике

захоплення порядком, чистотою, впорядкованістю міст. Професор І. Г. Блязіус (коледж Кароліна, 1844 р.) у своїй книзі описує одне із міст на Чернігівщині: «місто робить миле враження... Будинки дуже старанно побудовані та чисті, мешкальні кімнати побілені, а широкі вулиці, хоч без камінного бруку, утримані доволі старанно та добре проїзні» [4].

У багатьох літературних джерелах описано також другу частину естетики побуту – естетику поведінки (етикет), наголошено на високому рівні спілкування українського народу, його гостинності, привітності, освіченості, обізнаності з європейським етикетом. Посол Цісаря Рудольфа II у Запорізькій Січі Еріх Лясота (1594 р.) із задоволенням констатує, що запорізька старшина добре ознайомена зі всіма особливостями дипломатичних зносин, тонкощами дипломатичної етики і не раз дивувала Лясоту своєю чемністю та добірною вихованістю. Про це зазначає і Джозеф Маршал, англієць, що перебував в Україні у 1769–1770 роках. Про український народ він пише: «Сучасне українське покоління – це моральний і добре вихований народ...», помічає, що скрізь лад і чистота: «Я ще не бачив такої країни, яка була б схожа на найкращі провінції Англії». Професор Кембриджського університету Кларк додає, що це дуже шляхетна нація, спілкування характеризується привітністю, гостинністю, податливістю.

Враження та оцінки відомих іноземців засвідчують, що українці в усі роки свого існування надавали особливого значення естетиці побуту: зовнішньому і внутрішньому оформленню житла (краса, зручність, чистота, порядок, затишність тощо), своїй садиби (квіти, дерева, трава, тин, вулиця), одягу (зручність, яскравість, привабливість, належний естетичний смак), дотримання міри у використанні прикрас тощо. Побут українців – гарний, витончений, мав певний естетичний потенціал, високу здатність впливати на емоційну, чуттєву сферу особистості, викликати навіть у випадкових людей відчуття задоволення, радості, що активізує світосприймання й одночасно впливає на поведінку особистості.

Історія та наведені приклади засвідчують, що суспільство завжди високо цінувало естетичні аспекти побуту, традицій, побутової поведінки та спілкування; український народ протягом століть виробив традиції, манери естетики поведінки, яка робить сам процес спілкування приємним, радісним, що утверджує людську гідність.

Традиції та цю цінну у педагогічному вимірі спадщину нашого народу в естетиці побуту, поведінки педагога вищої школи можуть успішно використовувати у формуванні естетичної культури майбутніх учителів та національному вихованні зростаючого покоління.

Варто усвідомити, що формування естетичної культури та високих естетичних смаків народу кожної країни має не лише духовний просвітницький характер, наявність їх досить важлива в усіх сферах суспільного життя, особливо в сфері матеріально-виробничих та економічних відносин. Високі

естетичні смаки потрібні людям усіх професій: конструктору, інженеру, будівельнику, модельєру, робітнику тощо. Всі вони причетні до створення матеріальних цінностей, які, крім свого практичного призначення, мають володіти і високими естетичними якостями. Значною мірою промислова продукція і споживчі товари за радянських часів не користувалися попитом і не витримували конкуренції з товарами розвинених країн через їх низький естетичний вигляд.

Кожна людина хоче гарно одягатися з урахуванням індивідуальних особливостей своєї постави, але цю потребу може задовольнити лише майстер з високим естетичним смаком, достатнім рівнем естетичної культури. Всі ми прагнемо, щоб нас прикрашала навколишня дійсність: житло, вулиця, село, місто, парк, робочі місця, промислові і споживчі товари, але без високих естетичних смаків осіб різних професій, які все це створюють, людство не зможе задовольнити цього високого духовного бажання. Конкурентну здатність майже всіх видів товарів японського виробництва у більшості випадків можна пояснити не лише їх виробничою належною якістю, а й високими естетичними параметрами, які залежать від рівня естетичної культури творців цієї продукції.

Отже, рівень естетичної вихованості особистості має і практичну значущість, тому естетичне виховання в суспільстві є необхідною ланкою вдосконалення життєдіяльності кожної країни. Причому ця ланка досить важлива, оскільки саме шляхом естетичного виховання і формуються у людини всі ті якості та властивості, які в цілому становлять її здатність пізнавати, освоювати і перетворювати світ за законами краси, досконалості і гармонії. Особистість із такими якостями характеризується постійною невдоволеністю досягнутим, пізнаним, виконаним і спрямована на досягнення більш високих і досконалих результатів у сфері своєї професійної, побутової та соціальної діяльності, творче ставлення до будь-якої справи є необхідною потребою людини.

Література

1. Съезд директоров учительских институтов и семинариев Киевского учебного округа 16–19 июня 1910 г. – К., 1911.
2. *Эстетика* и эстетическое воспитание в педагогическом институте. – М.: Пед. общество РСФСР, 1971.
3. *Державна* національна програма «Освіта». Україна XXI століття. – К., Райдуга, 1994.
4. *Січинський В.* Чужинці про Україну / В. Січинський. – Львів: Світ, 1991.
5. *Макаренко А. С.* Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1990.
6. *Сухомлинський В. О.* Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К., 1977.
7. *Каган М. С.* Быт и эстетическая культура личности / М. С. Каган. – Л., 1976.
8. *Мельничук С. Г.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів (історико-педагогічний

аспект 1861–1990 рр.): Монографія / С. Г. Мельничук. – Кіровоград, 2006.

Анотації

Сергій МЕЛЬНИЧУК

Побут та традиції в системі формування естетичної культури майбутніх учителів

У статті розглянуто роль побуту, традицій та етичної поведінки в системі навчально-виховної діяльності педагогічних ВНЗ з формування естетичної культури майбутніх учителів. Зазначено, що ця проблема була актуальною протягом усіх періодів існування педагогічних навчальних закладів.

Проаналізовано значення традицій побуту і поведінки у філософській та педагогічній літературі, у поглядах і діяльності видатних вітчизняних педагогів А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського, осмислено основні компоненти побуту та головні джерела формування естетичної культури. Наголошено, що естетична побутова діяльність сягає у далеке минуле нашого народу і досить високо оцінювалася відомими іноземцями, які подорожували нашою країною в різні часи.

Ключові слова: естетика, етика, естетична культура, побут, традиції, етична поведінка.

Сергей МЕЛЬНИЧУК

Быт и традиции в системе формирования эстетической культуры будущего учителя

В статье рассмотрена роль быта, традиций и этического поведения в системе учебно-воспитательной деятельности педагогических вузов по формированию эстетической культуры будущих учителей. Отмечено, что проблема была актуальной на протяжении всех периодов существования педагогических учебных заведений.

Проанализирована роль традиций быта и поведения в философской и педагогической литературе, во взглядах и деятельности выдающихся отечественных педагогов А. С. Макаренко и В. А. Сухомлинского, осмыслены основные компоненты быта и главные источники формирования эстетической культуры. Отмечено, что эстетическая бытовая деятельность уходит в далекое прошлое нашего народа и достаточно высоко оценивалась выдающимися иностранцами, которые путешествовали по нашей стране в разное время, и может быть использована в эстетическом воспитании.

Ключевые слова: эстетика, этика, эстетическая культура, быт, традиции, этическое поведение.

Sergiy MELNYCHUK

Life and traditions in the system of formation of the aesthetic culture of the future teachers

The article describes the role and place of life, traditions and ethical behavior in the system of teaching and educational activity of higher educational institutions for the formation of aesthetic culture of the future teachers. It was noted that the problem was urgent for all the period of teacher training institutions. Separately disclosed the role and place of life and traditions of behavior in the philosophical, pedagogical literature, the views and activities of prominent local educators A. S. Makarenko, V. O. Sukhomlinsky, analyzed the main components of life and the main sources of formation of aesthetic culture. The basic state documents, defining the goals and objectives of the implementation of this important issue. It is noted that the aesthetic consumer activity goes into the distant past of our people and highly appraise the prominent foreigners traveled to the country of nations at different times and can be used in aesthetic education.

Keywords: aesthetics, ethics, aesthetic culture, life, traditions, ethical behavior.

